

УДК 368.811

С. Волосович, канд. екон. наук, доц. (КНТЕУ)

ОЦІНКА ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТНОГО СТРАХУВАННЯ

Здійснено оцінку підходів до класифікації кредитного страхування. Встановлено мету та завдання класифікації кредитного страхування. Досліджено класифікацію кредитного страхування.

Ключові слова: кредитне страхування, класифікація кредитного страхування, делькредерне страхування, страхування гарантій, страхування кредитів довіри.

Осуществлена оценка подходов к классификации кредитного страхования. Определены цель и задачи классификации кредитного страхования. Исследована классификация кредитного страхования.

Ключевые слова: кредитное страхование, классификация кредитного страхования, делькредерное страхование, страхование гарантий, страхование кредитов доверия.

The estimation approach to the classification of credit insurance. Established goals and objectives classification of credit insurance. Investigated the classification of credit insurance.

Keywords: credit insurance, classification of credit insurance, insurance del credere, insurance guarantees, credit insurance trust.

Постановка проблеми. Функціонування будь-якої ланки суспільного відтворення без кредиту у сучасному суспільстві стає проблематичним. Кредитним відносинам притаманна ціла система ризиків, що ставлять під загрозу функціонування не лише кредитної системи, але й всієї світової економіки. У цих умовах особливої актуальності набуває страхування як один із методів управління ризиками, які притаманні кредитній сфері. Це створює додаткові можливості для розвитку та підвищення ефективності функціонування кредитної системи. При цьому важливого значення для здійснення надійного та якісного забезпечення кредитних відносин від різноманітних ризиків, що їм загрожують, набуває класифікація кредитного страхування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток системи кредитного страхування неможливий без глибокого аналізу його класифікації. Проблемам різних аспектів класифікації страхування присвячено праці О.Д.Вовчак [2], Т.А.Говорушко [3], Л.М.Горбач, О.Б.Каун [4], М.С.Клапківа [6], Р.В.Пікус [7], С.С.Осадця [8], В.І.Успаленко [9], М.В.Мниха [10, 11], Т.А.Ротової [12], Г.В.Чернової [13], Л.О.Орланюк-Малицької, С.Ю.Янової [14], Т.А.Федорової [15] та інших. Проте, дослідження класифікації кредитного страхування має фрагментарний характер, оскільки більшість авторів приділяють увагу класифікації страхування в цілому і лише інколи згадують окремі види кредитного страхування. Такий підхід може негативно вплинути на практику організації кредитного страхування, зокрема на розроблення його нормативно-правового забезпечення.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення ознак класифікації кредитного страхування та дослідження видів та форм кредитного страхування.

Результати дослідження. Під класифікацією розуміють систему підпорядкованих деякій ознаці понять (класів) у певній галузі знань або діяльності людини, використовуваний як засіб для встановлення взаємозв'язків між цими поняттями (класами) [10, с. 40]. Як зазначає С.С.Осадець, страхування, як і будь-яка інша сфера діяльності людини, будь-яка інша система знань, потребує внутрішньої структурно-логічної впорядкованості, без якої неможливо організувати складну справу, виробити методологію наукових досліджень, побудувати навчальний процес. І саме класифікація страхування дозволяє досягнути необхідної впорядкованості [8]. Т.А.Ротова підкреслює, що класифікація страхування – це наукова система розподілу страхування на різні сфери діяльності, галузі, підгалузі, види, підвиди та форми страхування, метою якої є розподіл усієї сукупності страхових відносин на ієрархічно пов'язані ланки таким чином, щоб кожна наступна ланка була частиною попередньої [12, с. 34]. Існує думка, що класифікація в страхуванні представляє собою систему поділу страхових послуг на сфери діяль-

ності на основі певного критерію [15]. Класифікація страхових відносин означає їх наукову систематизацію, виходячи із різноманітності страхових ризиків, об'єктів, суб'єктів та їх інтересів на основі конкретних ознак і критеріїв [17, с. 34]. Ці твердження є справедливими й для ефективного функціонування кредитного страхування. Класифікація кредитного страхування – це єдина взаємопов'язана система, яка сприяє:

- збору, групуванню, узагальненню інформації про об'єкти кредитного страхування;
 - збору, групуванню, узагальненню інформації про ризики, що притаманні кредитному страхуванню;
 - впорядкуванню різноманітних економічних відносин у сфері кредитного страхування.
- Отже, метою класифікації кредитного страхування є формування ринку кредитного страхування, впорядкування звітності та державного регулювання страхової діяльності, розвитку міжнародної інтеграції [18]. До завдань класифікації кредитного страхування слід віднести:
- розробка правил та умов страхування;
 - створення єдиної системи страхових продуктів для ефективного їх просування на ринок;
 - визначення об'єктивного рівня цін за окремими страховими ризиками та страховими продуктами;
 - встановлення обґрунтованої страхової суми за договорами страхування;
 - розрахунок страхових виплат за страховими подіями;
 - розробка нових страхових продуктів;
 - раціональна організація обліку, контролю і оцінки страхових операцій [17, с. 34].

Ряд авторів підкреслюють, що страхування можна класифікувати за історичними, економічними та юридичними ознаками [9], [13, с. 34], [6, с. 56], [20, с. 28]. Класифікація за історичними ознаками передбачає дослідження кредитного страхування за етапами його розвитку та часом виникнення окремих його видів.

Економічна класифікація кредитного страхування передбачає виділення наступних ознак класифікації: залежно від страхувальника, за предметом страхування, залежно від форми кредиту, залежно від операцій кредитних установ, за формою організації страхових фондів, за територіальною ознакою, за видами страхових ризиків, за учасниками кредитних відносин, за формою страхування (табл. 1).

Російський вчений, доктор економічних наук Т.А.Федорова виділяє два види страхування кредитних ризиків: страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту та страхування ризику непогашення кредиту [15, с. 657]. Українські науковці М.С.Клапківа [6, с. 209], Р.В.Пікус [7, с. 312], О.Д.Вовчак [2, с. 238], Т.А.Говорушко [3, с. 195] цілком слушно, на наш погляд, поділяють кредитне страхування на дель-

кредерне, страхування гарантій та страхування кредитів довіри. При делькредерному страхуванні страхувальником виступає кредитор, а страхувальником при страхуванні гарантій є позичальник. І в першому і другому випадку вигодонабувачем виступає кредитор. Як зазначає О.Д.Вовчак, страховик здійснює делькредерне страхування на основі наступних процедур: можливі страхові випадки попереджуються за допомогою поточного спостереження; при настанні страхового випадку (втраті від неплатоспроможності позичальника) відшкодовується збиток; розмір збитку зменшують за рахунок участі страховика в одержанні частини сплаченого боргу при судовому процесі щодо банкрутства позичальника (регресний позов) [2, с. 238]. При здійсненні страхування гарантій обов'язок страхування і витрати на його здійснення перекладаються на позичальника, що не можна вважати правильним [20, с. 183]. Найгрунтовніше поняття страхування кредиту довіри розкрито у монографії М.С. Клапківа "Страхування фінансових ризиків". М.С. Клапків зазначає, що страхування кредитів довіри не є типовим страхуванням кредиту, як і "кредит довіри" не є кредитом у загальноприйнятому

значенні. Хоч, безумовно, основним конструктивним елементом кожного кредиту є довіра. У загальній групі видів страхування кредитів це страхування вже посідає належне, хоч і не провідне місце [6, с. 303-304].

Зрозуміло, що делькредерне страхування, страхування гарантій та страхування кредитів довіри представляється конкретними видами страхування, зміст яких мусить залежати від різних умов кредитних відносин. Однак, незалежно від техніко-організаційного механізму здійснення цих страхових операцій, їх економічна суть є настільки єдиною, наскільки близькою є суть тих кредитних і страхових відносин [6, с. 21].

Важливою ознакою класифікації кредитного страхування є його поділ за предметами страхування, що є матеріальними носіями всіх ознак страхування – соціально-економічних, суспільно-правових, вартісних тощо [17, с. 42]. Як зазначає Г.В. Чернова, доцільність використання у страхуванні цієї ознаки обґрунтована тим, що зміст майнового інтересу в страхуванні може бути дуже різноманітним [13, с. 62].

Таблиця 1. Класифікація кредитного страхування

Ознаки класифікації	Вид кредитного страхування
1. Залежно від страхувальника	делькредерне страхування
	страхування гарантій
	страхування кредитів довіри
2. За предметом страхування	майнове страхування
	особове страхування
	страхування відповідальності
3. Залежно від форми кредиту	страхування товарних кредитів
	страхування грошових кредитів
4. Залежно від операцій кредитних установ	страхування депозитів
	страхування кредитів
5. За формою організації страхових фондів	централізоване кредитне страхування
	децентралізоване кредитне страхування
6. За територіальною ознакою	національне кредитне страхування
	міжнародне кредитне страхування
7. За видами страхових ризиків	іпотечне страхування
	лізингове страхування
	страхування ризиків факторингу
	страхування експортних кредитів
	страхування ризиків ломбардних кредитів
	страхування ризиків споживчих кредитів
	страхування ризиків інвестиційних кредитів
	страхування ризиків сільськогосподарських кредитів
	страхування кредитних карток
	страхування депозитів
8. За учасниками кредитного процесу	страхування ризиків основних суб'єктів кредиту
	страхування ризиків допоміжних суб'єктів кредитування
9. За формою страхування	обов'язкове кредитне страхування
	добровільне кредитне страхування

*Джерело: розроблено автором на основі [6]

Така класифікація є найбільш поширеною у практиці вітчизняних страховиків і її покладено в основу розроблення страхових продуктів [21, с. 28]. Залежно від предмету кредитне страхування представлено всіма галузями страхування:

– майновим страхуванням, предметом якого можуть бути майнові інтереси, що пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном – позиченою вартістю та забезпеченням її повернення власнику-кредитору. До цих видів страхування можуть бути віднесені: страхування предмету застави, страхування предмету лізингу, титульне страхування, страхування неотримання, несвоєчасного отримання або отримання не в повній сумі платежів за договорами про іпотечні кредити та платежів за іпотечними сертифікатами,

страхування депозитів, страхування вантажоперевезень і товарів на складі при здійсненні операцій факторингу тощо. Майнове страхування об'єднує найрізноманітніші види страхування, які іноді поділяють на дві підгалузі: страхування майна громадян і страхування майна юридичних осіб. Виокремлення цих двох підгалузей пов'язане з істотними розбіжностями у практиці проведення страхування майна юридичних і фізичних осіб. Це обґрунтовується різними характеристиками ризиків та переліком об'єктів страхування майна фізичних та юридичних осіб [8];

– особовим страхуванням, предметом якого можуть бути майнові інтереси, що пов'язані з життям та працездатністю застрахованої особи. Його прикладами виступають страхування життя та працездатності позича-

льника, лізингодержувача-фізичної особи чи ключової посадової особи;

– страхуванням відповідальності, предметом якого можуть бути майнові інтереси, що пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі. Цими особами можуть бути як суб'єкти кредитних відносин, так і інші особи. Як результат заподіяної шкоди є невиконання позичальником договірних зобов'язань перед кредитором. До цієї групи страхування слід віднести: страхування професійної відповідальності ріелторів, страхування відповідальності оцінювачів при здійсненні оцінки предмету застави, страхування відповідальності товаровиробника за якість товару при здійсненні факторингових операцій, страхування фінансової відповідальності за договором лізингу, страхування цивільної відповідальності лізингодержувача перед третіми особами тощо).

При здійсненні кредитного страхування можуть виділятися небезпеки, що не пов'язані між собою, проте мають відношення до конкретного об'єкта. У зв'язку з цим досить популярним є комплексне страхування, яке, наприклад застосовується при іпотечному кредитуванні, наданні лізингових послуг тощо. При комплексному страховому захисті доцільніше дотримуватися класифікації не за предметом страхування, а за родом небезпеки, коли за одним страховим полісом беруться на страхування декілька різних предметів на випадок одних і тих же страхових подій [4, с. 58].

Л.А.Орланюк-Малицька та С.Ю.Янова кредитне страхування поділяють на страхування застави, страхування життя та працездатності позичальника, страхування кредитів, іпотечне страхування [14, с. 592-593]. В.І. Успенко виділяє наступні об'єкти страхування кредитів: комерційні кредити, товарні кредити, довгострокові інвестиції, банківські позички постачальнику або покупцю, застава при кредитуванні [9, с. 280]. На наш погляд, ці положення можуть бути взяті за основу при класифікації кредитного страхування за двома ознаками: за формами кредиту та за видами страхових ризиків.

Деякі автори виділяють такі форми кредиту: комерційний, банківський, споживчий, державний, міждержавний (міжнародний) [22, с. 283-290]. Крім того, стаття 347 Господарського кодексу України закріплює наступні форми кредиту: банківський, комерційний, лізинговий та іпотечний. Хоча більшість науковців виділяють дві форми кредиту: товарну та фінансову (грошову) [23, с. 158]. Цілком логічно поділити й кредитне страхування на страхування товарних та фінансових кредитів. Ця ідея зустрічається й у монографії М.С.Клапківа "Страхування фінансових ризиків" [6, с. 209].

За видами страхових ризиків кредитне страхування поділяють на: іпотечне страхування; страхування ризиків лізингових операцій; страхування ризиків факторингових операцій; страхування експортних кредитів; страхування ризиків споживчих кредитів; страхування інвестиційних кредитів; страхування ризиків сільськогосподарських кредитів; страхування кредитних карток, страхування депозитів.

При розгляді класифікації кредитного страхування може бути виділено предметний та суб'єктний аспекти. Предметний аспект передбачає, що поділ кредитного страхування базується на класифікації кредиту та страхування за формами та видами. В основу класифікації кредитного страхування за суб'єктом складом лежить поділ суб'єктів кредитних відносин на основних (позичальники та кредитор) та додаткових (забудовники, ріелтори, нотаріуси, оцінювачі тощо).

Залежно від операцій кредитної установи кредитне страхування поділяється на страхування депозитів та страхування кредитів. Віднесення страхування депозитів до кредитного страхування пояснюється тим, що залучення депозитів у своїй основі має кредитний характер. Ця думка зустрічається у працях М.І.Савлука, А.М.Мороза, М.Ф.Пуховакіної, І.М.Лазепко, І.В.Шамової, І.В.Токмакової [5, с. 364-365], М.С.Клапківа [6, с. 269].

Акумуляція тимчасово вільної вартості здійснюється на основі строковості, зворотності та платності. При цьому суб'єктами цих відносин є кредитор (власник заощаджень) та позичальник (кредитна установа). Цілком природно, що й депозитні ризики мають кредитну природу, що й дає можливість віднести страхування депозитів до кредитного страхування. Предметом страхування депозитів є ризик неповернення депозиту вкладнику кредитною установою. У страхуванні кредитів предметом страхування може бути як ризик непогашення кредиту, так і ризик втрати чи пошкодження заставленого майна. І при страхуванні депозитів і при страхуванні кредитів страхувальниками можуть бути як кредитор так і позичальники.

Централізоване кредитне страхування здійснюється за рахунок загальнодержавних ресурсів. Воно призначено для відшкодування великих збитків. Прикладом централізованого кредитного страхування є функціонування Фонду гарантування депозитів фізичних осіб. Децентралізоване страхування здійснюється страховими компаніями за рахунок страхувальників. При цьому діяльність страховика є підприємницькою діяльністю. Хоча, як правило, існують змішані системи кредитного страхування, що поєднують в собі обидві попередні.

Класифікація кредитного страхування за юридичними ознаками передбачає його поділ згідно із вимогами міжнародних угод, потребами національного законодавства, формами здійснення [12, с. 41]. Відповідно до директиви ЄЕС 73/239/ЄЕС у межах загальних видів страхування виділяють страхування кредитів, страхування гарантій (порук). Згідно із "Ліцензійними умовами провадження страхової діяльності" виділяють страхування кредитів та страхування фінансових ризиків, до якого належить значна кількість видів кредитного страхування.

Згідно із статтею 5 Закону України "Про страхування" виділяють дві форми страхування: обов'язкову та добровільну. Обов'язкове страхування базується на зобов'язанні страхувати конкретний майновий інтерес покладається на страхувальника безпосередньо нормами закону. Добровільне страхування діє в силу закону на добровільних засадах. Хоча деякі автори зазначають, що всі види страхувань фінансово-кредитних ризиків здійснюється тільки в добровільній формі, проте тут вітчизняне законодавство це спростовує [20, с. 182]. Статтею 7 Закону України "Про страхування" № 85/96 від 7.03.1996 р. передбачено лише один вид обов'язкового кредитного страхування – страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування. Хоча, у попередніх редакціях цього закону були додатково ще закріплені наступні обов'язкові види: страхування фінансової відповідальності управителя майном за збитки при здійсненні управління цим майном; страхування від ризиків загибелі або пошкодження нерухомості, набутої в результаті управління майном; страхування фінансових ризиків неотримання, невчасного отримання та отримання не у повній сумі платежів за договорами про іпотечні кредити та платежів за іпотечними сертифікатами; страхування будівельно-монтажних робіт забудовником (відповідно до Закону України "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла

та операціях з нерухомістю"); страхування відповідальності забудовника перед третіми особами (відповідно до Закону України "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю"), проте, у чинній редакції ці норми вже відсутні. Вимоги щодо обов'язковості страхування лом-бардом на користь покладодавця за свій рахунок речі, прийняті на зберігання, виходячи з повної суми їх оцінки містяться у статті 967 Цивільного кодексу України. Од-нак, відповідної норми Закон № 85/96 від 7.03.1996 р. не містить. Як бачимо, законодавство, яке закріплює поділ видів кредитного страхування на добровільні та обов'язкові має колізії. Крім того, перелік обов'язкових видів кредитного страхування в Україні є незначним. На наш погляд, це є виправданим, оскільки в Україні розвиток кредитних відносин та інфраструктури фінансового ри-нку є недостатнім для впровадження широкомасштаб-ного обов'язкового кредитного страхування. З іншого боку, існує думка, що чим розвинутішою є національна економіка, тим меншою має бути частка обов'язкового страхування [1, с. 81]. На наш погляд, обов'язкові види кредитного страхування пов'язані, перш за все, з розви-тком інституту іпотеки, що у сучасних умовах особливо потребує страхового захисту. У найближчий час зрос-тання переліку обов'язкових видів кредитного страху-вання не повинно відбуватися.

Висновок. Таким чином, класифікація кредитного страхування має як теоретичне так і практичне значення. Теоретичне значення кредитного страхування полягає у виявленні суб'єктів, предметів страхування та страхових ризиків, що притаманні кредитній сфері. Практичне значення класифікації кредитного страху-вання передбачає сприяння розробці правил та умов страхування та системи страхових продуктів. У кінце-вому рахунку створюються умови, з одного боку, для надійного страхового захисту суб'єктів кредитних відно-син, а з іншого боку – для ефективного просування страхових продуктів на ринок.

1. Базилевич В.Д. Страховий ринок України: Монографія. – К.: Знання, КОО, 1998. – 374 с. 2. Вовчак О.Д. Страхування: навч. посіб. 3-тє видання, стереотипне. – Л.: Новий Світ – Львів, 2006. – 480 с. 3. Гово-рушко Т.А. Страхові послуги: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літера-тури, 2005. – 400 с. 4. Горбач Л.М., Каун О.Б. Страхування: навч. посіб. – К.: Кондор, 2010. – 520 с. 5. Гроші та кредит: Підруч. / М.І.Савлук, А.М.Мороз, М.Ф.Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с. 6. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Моно-графія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 570 с. 7. Страхування: Підруч-ник / За ред. Базилевича В.Д. – К.: Знання, 2008. – 1019 с. 8. Страху-вання : Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С.Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/_book-60.htm 9. Страхування: теорія та практика: навч.-метод. посіб. / Внукова Н.М., Успенко В.І., Временко Л.В. та ін.; За заг. ред. Внукової Н.М. – Харків: Бурун Книга, 2004. – 376 с. 10. Мних М.В. Стра-хування в Україні: сучасна теорія і практика. – К.: Знання України, 2006. – 283 с. 11. Мних М.В. Страхування як механізм надання гарантій під-приємницької діяльності та соціального захисту населення: навч. посіб. – К.: Знання України, 2004. – 428 с. 12. Ротова Т.А. Страхування: навч. посіб. – 2-ге вид. переробл. і доп. – К.: КНТЕУ, 2006. – 400 с. 13. Стра-хование: учеб. / А.Н.Базанов, Л.В.Белинская, П.А.Власов и др.; под ред. Г.В.Черновой. – М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2008. – 432 с. 14. Стра-хование: Учебник / под ред. Л.А.Орланюк-Малицкой, С.Ю.Яновой. – М.: Юрайт; Высшее образование, 2010. – 828 с. 15. Страхование: ученик / под ред. Т.А.Федоровой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Магистр, 2008. – 1006 с. 16. Класифікація страхування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=244&Itemid=41 17. Сахирова Н.П. Страхование: учеб. пособ. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 744 с. 18. Словник термінів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukringroup.com.ua/ua/insurance/dictionary/word/100/> 19. Страхове право: навч. посіб. / Безсмертна Н.В., Василенко К.П., Дзера І.О., Заїка Ю.О.; за ред. Заїки Ю.О. – К.: Істина, 2004. – 192 с. 20. Шумелда Я.П. Страхування: навч. посіб. Вид. 2-е, розширене.-К.: Міжнародна агенція "БІЗОН", 2007. – 384 с. 21. Фисун В.І., Ярова Г.М. Страхування: навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2011. – 232 с. 22. Шетинін А.І. Гроші та кредит : Підручник. Видання 4-те, пере-роблене та доповнене. –К.: ЦУЛ, 2010. – 440 с. 23. Селіванов А.О. Бан-ківське право України: навч. посіб. / А.О.Селіванов, В.Л. Кротюк, Л.Н.Заруденко; за заг. ред. А.О.Селіванова. – К.: Ін Юре, 2000. – 368 с.